

Türkiye Ekonomik Konjonktürünün 2000 ve 2021 Arası Boşanmalar Üzerine Etkisi¹

Sevde YAYLA

İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
Orcid Numarası: 0000-0003-0414-8670

Geliş Tarihi: 26.03.2022

***Sorumlu Yazar e mail:** sevdeyaylaa@gmail.com

Kabul Tarihi: 19.09.2022

Atıf/Citation: Yayla, S. (2022). “Türkiye Ekonomik Konjonktürünün 2000 ve 2021 Arası Boşanmalar Üzerine Etkisi, *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2022, 5(2).

Öz

Konjonktürel dalgalanmalar, ekonomik krizlerle birlikte ekonomi piyasasında ortaya çıkan inişleri çıkışları gösteren noktalar. Konjonktürel dalgalanmalar ekonominin büyümesini ve küçülme sonuçlarını gösteren dalgalanmalardır. Ekonominin büyümesi veya küçülmesi ülkenin toplumunu etkilediği gibi uluslararası ticaret ile birlikte diğer ülke ekonomilerini de etkiler. Dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen ekonomik daralma; kriz, durgunluk ve tekrar canlanma diğer ülkeleri de entegre etkiler. Örneğin 2008 yılında ABD’de ortaya çıkan kriz tüm dünyada etkisini göstermiş olup, ailelerin hayatlarını etkilemiştir. Türkiye’de görülen 2000-2001 yıllarında görülen ekonomik krizleri yurtiçi merkezli krizlerdir ve kişilerin bunalıma girmesi, psikolojik reaksiyonlar, devamında aile hayatının bozulması, boşanmaya kadar giderek bireylerin sosyal hayatlarını etkilemiştir. Çalışmada Türkiye örneği kullanılarak konjonktürel dalgalanmaların bireylerin aile hayatına etkileri incelenecektir. Çalışmanın amacı, Türkiye’de 2000-2021 yıllarında yaşanan ekonomik konjonktür hareketlerinin değişimlerini incelemek ve ekonomik konjonktür hareketlerinin aile hayatına etkilerini belirterek bu etkilerin sebep olduğu boşanmaları analiz etmektir.

Anahtar kelimeler: Ekonomik Kriz, İşsizlik, Boşanmak, Boşanma Sebepleri, Ekonomik Konjonktür, Covid-19

1 Bu makale, Sorumlu Yazar’ın İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim dalında “Ekonomik Krizlerin Boşanmalar Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

The Effect of Turkish Economic Conjuncture on Divorces Between 2000 and 2021

Abstract

Cyclical fluctuations are the points that show descent and ascent which occur in economy with the economic crises. Cyclical fluctuations are the undulations that indicate the results of economic growth and recession. Economic growth and recession have an impact on both the society of the country and economy of other countries by means of international trade. Any recession, crisis or revival which occur in a country in the world affect other countries integrately. For instance, the crisis that emerged in the United States of Amerika in 2008 had influence all over the world and impacted numerous family lives. The economic crises which were observed in Turkey between the years of 2000 and 2001, were domestic crises and they influenced social lives and individuals by leading those people to succumb to depression or damage their family life. This study shows various impacts of cyclical fluctuations on family lives by using the example of Turkey. The purpose of this study is to examine alterations of the cyclical fluctuations in Turkey Between the years of 2000 and 2001 and analyze the divorces accrued due to those impacts of cyclical fluctuations on family lives.

Keywords: Economic Crisis, Unemployment, Divorcing, Grounds for Divorce, Economic Conjuncture, Covid-19

1. Giriş

Ülkelerin belirli bir refah seviyesine ulaşabilmesindeki en büyük etken gelişmişlik düzeyinin yüksek olması ile ilgilidir. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini ölçen birçok faktör vardır ve ülkenin gelişmiş ülke adını alması için farklı konjonktürel dalgalanma evrelerinden geçmesi gerekir. Genellikle ülkeler konjonktürel dalgalanma evrelerini ekonomik piyasalardaki iniş çıkışlar ve yaşanan ekonomik krizlerle sürdürmektedir. Kriz, bir ekonomide beklenmedik bir zamanda oluşan ve ülkelerin makro veya mikro düzeyde etkilendiği piyasaların konjonktür eğrisinde depresyon döneminde veya dip noktasında olma durumu durumudur. Ekonomik krizler, reel sektör krizleri ve finansal krizler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Reel sektör krizleri, mal ve hizmet

piyasalarındaki kriz ve işgücü piyasasındaki işsizlik krizi olarak ikiye ayrılmıştır. Mal ve hizmet piyasalarındaki kriz kendi içinde enflasyon krizi ve durgunluk krizi olarak ikiye ayrılmıştır. Finansal krizler ise bankacılık krizi ve borsa krizi olmak üzere üçe ayrılmıştır (Gökdemir, 2021: 5). Ülkelerin ekonomik konjonktürünü etkileyen ekonomik kriz süreçlerinde resesyon dönemi yani ekonomik durgunluktur; enflasyon, döviz problemleri, büyük orandaki işsizlik, finansal yapının bozulması, piyasaların çökmesi ekonomik istikrarsızlıkla göstermektedir. Krizler makro düzeyde ülkeyi etkilerken aynı şekilde bir bireyin hayatını da makro düzeyde etkileyebilmektedir. Krizler ülkelerde işsizliğe ya da yüksek enflasyon gibi sayısal değerlerle insanları umutsuzluğa sürükleyebilir. Artan enflasyon ve işsizlikle birleşen ekonomide insanların gelecek kaygısı yaşaması birçok hastalığa sebep olmakla birlikte kendisini ve çevresini de ciddi bir şekilde etkileyebilmektedir. Özellikle evli bireyler arasında anlaşmazlığa sebep olarak aile hayatlarının yıkımına sebebiyet verebilmektedir. Önemli bir boşanma nedeni olarak görülen ekonomik zorlanma genel bir boşanma nedeni olarak şiddetli geçimsizlik nedeniyle boşanma içinde yer almaktadır. Ekonomik krizlerin etkisine bağlı olarak ‘aile içi şiddet’ başlığı altında ekonomik geçimsizliğin aile hayatında meydana getirdiği değişimler ve boşanma eyleminin sebeplerini, ekonomik konjonktürde dalgalanmalar ve daralmalarla ortaya çıkmasındaki dengeyi inceleyeceğiz.

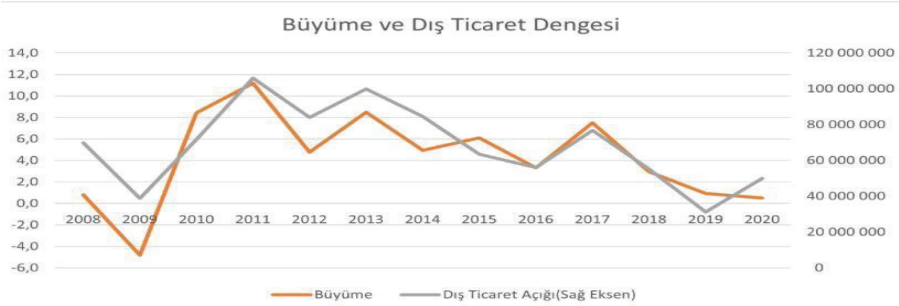
2. Ekonomik Konjonktür Nedir?

Konjonktür, Türk Dil Kurumu sözlüğünde şöyle tanımlanıyor: ‘Bir ülkenin ekonomik hayatının yükselme ve alçalma yönünde gösterdiği inişli, çıkışlı, dalgalı hareketlerinin bütünü.’ Bir ülke ekonomisinin reel üretim hacminde ortaya çıkan inişler ve çıkışların oluşturduğu görünüme konjonktür dalgaları adı veriliyor (Eğilmez, 2014: *Konjonktür*. <https://www.mahfiegilmez.com/2014/12/konjonktur.html>). Ekonomik dalgalanmalar mevcut özelliklerine göre; mevsimlik, tesadüfi ve devresel yani konjonktürel olmak üzere üç bölümde incelenmiştir.

Mevsimlik dalgalanmalar, adında belirtildiği gibi mevsimsel durumları kapsar. Hava durumu şartlarına göre turizmin popüler olması gibi yönelimlere göre belirlenir. Bu dalgalanmanın tahminini yapmak ve oluşabilecek sorunlara karşı temkinli olmak mümkündür. Tesadüfi dalgalanmalar ise kendiliğinden oluşmayan bir kaç nedenden ötürü oluşan hareketlenmelerdir. Tesadüfi dalgalanmaların tahmin edilebilmesi güçtür. Konjonktürel dalgalanmalar ise üretimin alışıla gelen trend çevresinde ortaya çıkan genişleme ve daralmalardır (Barutca, 2000: 17). Konjonktür dalgalanmalar trend kavramını da incelemektedir. Piyasada fiyatların üç yöne hareket ettiği görüşü savunulur bunlar; yukarı trend, aşağı trend, yatay trend olarak ayrılır. Trend; emek, sermaye gibi üretim faaliyetlerinin miktarı ve fiyatlarına göre şekil almaktadır. Trend eğilimin ne şekilde olduğunu gösterdiği için tahminde bulunurken trend eğrileri yardımcı olmaktadır. Ayrıca konjonktür dalgalanmalarının belirlenmesi için konjonktür devresi kullanılır. Tepe noktasından tepe noktasına veya dip noktasından dip noktasına kadar geçen zaman aralığına bir konjonktür devresi denir (Bocutoğlu, 2015: 543). Ekonomik konjonktür devreleri: Canlanma (recovery), genişleme (expansion), daralma (recession), ve bunalım (depression) olmak üzere dört şekilde ekonomik literatürde yerini almaktadır. Birincil veya ikincil ekonomik faaliyetler gibi bankacılık, sağlık ya da reklam sektörü olan üçüncül ve dördüncül ekonomik faaliyetlerin hepsini kapsayan konjonktürdeki bu düşüşler daralma veya resesyona adını alır. Daralma daha da ilerlerse bu durum bunalım yani depresyona dönüşür. Ekonominin daralmadaki en son evresine dip (through) denir. Bütün bu ekonomik faaliyetlerdeki yükselme ise genişleme olarak adlandırılır. Genişleme, refah döneminin en yüksek noktasına ise zirve veya tepe (peak) denilir. Her daralmadan yani dip noktasından sonra ki basamakta ekonomi genişlemeye ve her genişlemenin son noktası olan zirve tepe noktalarında da daralmaya başlar. Konjonktürel dalgalanmalar birçok modeller açıklanmaktadır. Bu yaklaşımları iki kategoride belirlemek mümkündür. Talep yönlü yaklaşımlar ve reel konjonktür teorileridir (Eğilmez, 2014).

Talep yönlü yaklaşımlar, üç grupta toplanmaktadır. Bunlar; Keynesyen Konjonktür Teorisi, Parasalcı Konjonktür Teorisi ve Rasyonel Konjonktür Teorisidir. Keynesyen konjonktür teorisinde konjonktür dalgalanmalarının sebeplerini beklentiler sonucunda ortaya çıkan değişimlerle olduğunu anlatmaktadır. Örneğin enflasyona yönelik beklentiler düşük olacağı yönünde ise talepte de bir düşüş olur böylece ekonomide küçülme eğiliminde bir durum ortaya çıkar. Enflasyona yönelik beklentiler artacağı yönünde ise talep artışı olur ve bunun sonucunda canlanan ekonomi çıkışa geçer. Bunun yanında parasalcı konjonktür teorisinde ise, para arzında meydana gelen beklenti haricindeki değişikliklerin konjonktür dalgalanmalarına göre para arzındaki artış ya da azalış konjonktür dalgalanmalarını çıkış veya iniş şeklinde etkiler. Rasyonel bekleyişler konjonktür teorisine göre toplam talepte meydana gelen beklenti haricindeki bütün dalgalanmaların konjonktür dalgalanmalarını oluşturduğu görüşü hakimdir (Eğilmez, 2014). Reel konjonktür teorisi ise, talep yönlü yaklaşımlardan farklı olarak verimlilikte ortaya çıkan değişimlerle konjonktür dalgalanmalarının değiştiğini ileri sürer. Konjonktür eğrisinin düşüşe geçmesinin esas nedenlerini teknoloji dışı gelişmeler yani uluslararası problemler, iklim etkisi gibi durumların oluşturduğunu belirtmektedir.

Yukarıda belirtilen yaklaşımlara Türkiye üzerinden örnek verecek olursak; 2001 krizi öncesi enflasyona dayalı parasal genişlemede parasalcı konjonktürel teorisine örnek gösterilebilir. 2001 krizinden sonraki dönemlerde krizlerden farklı olarak özel kesimin ve hane halkı kredi kullanımındaki artışlarında Keynesyen konjonktür teorisinin etkisi vardır. İkinci resesyon döneminin sebebi olan küresel krizin reel konjonktür teorisi ve kredi kullanım miktarının düşürülmeye gidilmesiyle, talebi düşürmek istenmesinde yine Keynesyen konjonktür teorisi görülmüştür.

Grafik 1. 2008 ve 2020 Yılları Arası Ekonomik Büyüme-Dış Ticaret Dengesi

Kaynak: TÜİK 2008-2020 Dış Ticaret Açıkları

3. Türkiye Ekonomik Konjonktürün Dalgalanmalarını Etkileyen Krizler

Konjonktür dalgalanmalar tepe ve dip noktaları arasında hareket etmektedir. Tepe noktasından sonra ani düşüşlerin yaşanmasının esas sebepleri ekonomiyi tersine çeviren krizlerdir. Kriz, önceden bilinmeyen ya da öngörülemeyen bazı gelişmelerin; makro düzeyde devlet; mikro düzeyde ise firmaları ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Aniden ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri kriz olarak adlandırmak doğrudur (Şen ve Aktan, 2001: 3). Yani konjonktür hareketlerinin esas sebepleri ekonomik krizlerdir. Ekonomik krizler yurt içi veya yurt dışı faktörlere göre etkilenen, beklenen sonuç olarak ya da beklenmedik bir zamanda ortaya çıkan zorlu bir dönemi kapsadığı için ülkeleri büyük ölçekte; enflasyondan döviz kuruna, cari açılara kadar tüm piyasayı negatif yönde etkilemektedir. Bu büyük ölçeğin içinde kişiler de makro düzeyde etkilenmektedir.

Ekonomik krizler, reel sektör krizleri ve finansal krizler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Reel sektör tarım ve sanayi kesiminde üretim ve tüketim yapan tüm alanı içine almaktadır. Dolayısıyla reel sektör

krizi de mal ve hizmet piyasasının da meydana gelen durgunluklardır. Bu durgunluklar üretimde meydana gelerek istihdamı etkilemektedir. Reel sektördeki krizler mal ve hizmet piyasasındaki enflasyonun sürekli artış göstermesi ve durdurulamaz olması halinde oluşur bu yüzden de enflasyon krizi adını da almaktadır. Üretilen bir malın fiyatının sürekli artması o mala olan talebi düşürecek ve üretimin azalmasına yol açarak enflasyon dolaylı yoldan işsizliği arttırmış olacaktır. Reel bazdaki krizler mal ve hizmet piyasaları, iş gücü piyasalarındaki resesyon, enflasyon artışı krizin belirginleşmesini gösteren etmenlerdir. Finansal krizler ise finans kesiminde görülen döviz kurlarının birdenbire yükselmesi, faiz oranının artması, enflasyonun beklenmedik şekilde yükselmesi şeklinde oluşur. Finansal krizler, piyasalarda fonları etkin olarak tasarruf sahiplerinden üretken yatırım fırsatlarına sahip insanlara aktarılmasını engellemekte, finansal piyasalar etkin bir şekilde çalışmamakta ve ekonomik faaliyetler sert bir şekilde daralmaktadır (Kılıç-Savrul vd. 2014: 133). Finansal krizler sebeplerine göre birçok sınıflandırmaya tabi olmuştur. Nicelikleri bakımından ve çıkış olaylarına göre ikiye ayrılmıştır. Fakat IMF'ye göre en yaygın kullanımı; para krizi, dış borç krizi ve sistematik finansal kriz şeklinde sıralamakta mümkündür.

Türkiye ekonomisi ekonomik krizlerinle etkisiyle birçok defa resesyon döneminden geçmiştir. Türkiye'nin durgunluk dönemleri ortalama 11 aylık süreleri içerir. Yirmi yıllık dönem içerisinde Türkiye'de, 2001-2002, 2008-2011, 2015-2020 yıllarında kendi içinde ve dışında ekonomiyi etkisi altına alan ekonomik dengesizlikler yaşanmıştır.

3.1. Kasım 2000 – Şubat 2001 Krizleri ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

1998 ve 1999 resesyonu, Asya'da başlayan krizin 1998'de Rusya'ya kadar ilerlemesi ile Türkiye'de de finansal piyasaları etkileyip ihracat gelirlerinin düşmesine sebep olmuştur. Türkiye'de 1999 yılında

yaşanan Marmara Depremi de insanlara ve ekonomiye de darbe vermiştir ve sona ermesi beklenen resesyonu uzatmıştır.

1999 Aralık ayında Türkiye, Uluslararası Para Fonu ile Standby düzenlemeleriyle birlikte planlanan bir program uygulanmaya başlanmıştır. Uygulanan bu programın temel amaçları arasında katı maliye politikaları uygulanarak kamuda mali disiplin sağlanması, yapısal reformların yapılması, özelleştirmelerin hızlandırılması ve temel hedefi olan enflasyonun düşürülmesine ek olarak enflasyonla uyumlu gelir imkanlarının sağlanması, faiz dışı fazlanın giderilmesi amaçlanmıştır. Programın ilk on ayı ülkede yabancı sermaye oranlarında önemli artışlar olmuştur. 2000 yılı Ağustos ayına kadar olumlu ilerleyen program Kasım 2000’de 7,5 milyar dolar cari işlemler açığı ve kısa vadeli sermaye girişi ile arasındaki ters ilişki krizin etkisiyle olumsuz ilerlemeye başlamıştır (Doğru, 2015: 42). Cari işlemler dengesinde çıkan bu açık ülkeye giren yabancı sermaye yatırımları ve ödemeler dengesinde bir sorun oluşturmuştur. Dış borçlar ve cari işlemler arasındaki denge ekonomiyi dar boğaza sokmuştur.

Bankacılık kesiminin içinde bulunduğu panik ve uluslararası piyasalardaki dalgalanmalarında etkisi ile birlikte açık kapatma piyasada güvensizliğe sebep olmuştur. Merkez Bankası piyasaya para akışı girdisi sağlamış fakat güvensizlik ortamında dövize yönelmiştir. Kısa zamanda da piyasaya para girişi durdurulmuştur. Hazine bonusu düşmüş faizler çok yüksek seviyelere çıkmış ve bir para krizi olan 2000 Kasım Krizi ortaya çıkmıştır.

Enflasyonu Düşürme Programı kapsamında ilk ciddi kriz 2000’de yaşanmış, kriz çok yüksek faiz, önemli döviz rezervi kaybı ve 7,5 milyar dolarlık ek IMF kredisi ile atlatılabilmektedir (Kılıç-Savrul vd. 2014: 137).

Kasım Krizi ile yaşanan resesyonda ekonomiye güvenin kalmaması bu yüzden yabancı yatırımların azalması, dış ticaret açığının artması,

ödenmesi gereken borçlar, piyasadaki döviz sıkıntısı gibi sebeplerle Şubat 2001 Krizi meydana gelmiştir.

Merkez Bankası döviz rezervi 23 Şubat'ta 22.58 milyar dolara inmiş ve geçen yedi günlük süreçte 5.36 milyar dolar rezerv kaybı olmuştur.

Bankalar arası para piyasasında gecelik faizler yüzde 6200'e çıkmıştır. (Kılıç-Savrul vd. 2014: 137). Bu durumların sonucunda enflasyonu düşürme programı uygulamadan kaldırılarak yerine IMF'nin ve Dünya Bankası'nın da onayladığı Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı yürürlüğe girmiştir.

Yapılan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programına göre dalgalı kur ve enflasyonla mücadele, kamu finansman dengesi bankacılık kesiminin yeniden yapılandırılması temel hedefler olmuştur. Mali sektörde düzenlemeler yapılmış bununla birlikte Bankacılık Kanunu çıkarılmıştır. Kanunun içinde kamu bankalarının sermayelerini arttıracaklardır. Reel ekonomiye yönelik önlemler alınmıştır. İhracat artışı için KDV iadesinin hızlanması, doğrudan yabancı sermaye girişini hızlandırma, Ziraat ve KOBİ'ye maliyet artışı için devlet bütçesinden ek ödenek verilmesi konularında önlemler alınmıştır.

Ekonomik daralmanın yaşandığı 2001 ve 2002 yıllarının ardından Türkiye aldığı tedbirler ve uyguladığı sıkı para politikası ve yine sıkı bütçe disipliniyle ekonomik büyümesini 2003'den itibaren arttırsa da; işsizlik oranları ekonominin büyüme hızının arttığı yıllarda dahi bu olumlu gelişmeden nasibini alamamıştır. Özellikle 2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla % 9,6- % 9 düzeyinde bir büyüme yakalayan ekonomide, işsizlik bu yıllarda sırasıyla %10,8-10,4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Dünya piyasalarında daralmaların başladığı 2008 senesini %0,8 büyüme ile kapatan Türkiye'de aynı yıl işsizlik %12,6 seviyesinde gerçekleşmişti (Gürsoy, 2019).

2000 ve 2001 resesyonları yılların birikmiş problemleri ve aksak ekonomi ile oluşan ve alınan kararlarla birlikte atlatılan iç resesyondur.

3.2. 2008 Mortgage Krizi

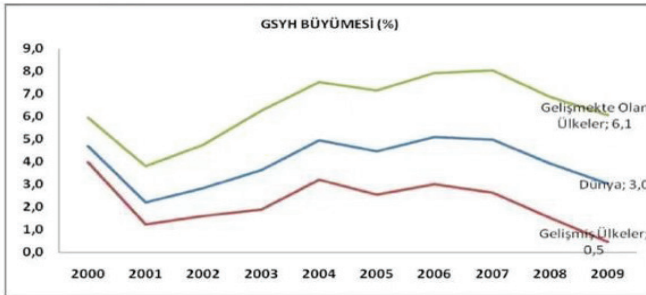
2007 yılının ortalarında belirtilerini gösteren ilk olarak ABD’de başlayarak ekonomilerin bütünlüğü nedeniyle diğer ülkeleri de etkileyen küresel bir krizdir.

2002 yılından 2007 yılına kadar geçen olumlu gelişmeler 2008 krizinin etkisiyle geçerliliğini de kaybetmiştir. 2007 yılına kadar ekonomik büyümesi devam eden ABD, 2008 yılına gelindiğinde konut fiyatlarında yüksek oranda bir iniş olmuştur. Konut fiyatları aniden düşmeye başlamış olup ‘yüksek risk ve yüksek faizli’ diye adlandırılan konut almak isteyenlere kolay kredi sağlayan subprime Mortgage kredi piyasası çökerek ulusal krizi başlatmıştır. Finansal krizin reel ekonomiye yansımalarıyla da başta ABD’de devamında da gelişmiş ülkeler olan Avrupa’da ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki Türkiye’de bu krizden büyük miktarda etkilenmiş olup piyasayı resesyona sürüklemiş daralmalar baş göstermiş, büyüme oranlarını etkilemiştir. Türkiye’de 2007 yılında 888 milyar dolar olan sermaye girişi 2008 Kasım ayında 395 milyar dolara düşmüştür. Uluslararası finans kuruluşlarının iflas etmesi yani sıcak parayı yöneten kesimin durması Türkiye’nin gelirinin düşmesine sebep olmuştur. Kriz ortamı ülkeye sıcak para girmesini azaltmıştır. ABD’de ortaya çıkan bu kriz dolayısıyla döviz kurunun artmasına neden olmuştur ama Türkiye’de Mortgage kredisinin olmaması ve türev piyasaların kullanılmaması Türkiye açısından krizi daha şiddetli atlatmasını engellemiştir. Türkiye’deki bankaların yabancı bankalara ait menkul kıymetleri ve türevlerini satın almaları mümkün değildir (Karaca, 2014: 272). 2008 Mortgage Krizi’nin başlarında Türkiye önden çözüm önerileri getirerek toplam talebi arttırmak için ÖTV indirimi gibi politikalar yapılmıştır. Fakat Türkiye’de dış ülkelere yaşanan olumsuz gelişmeler yüzünden ülkede huzursuz bir ortam yaşanmaktaydı ve bu durum piyasalara tedirgin yaklaşılmasını sağlayıp talebi daraltmış ve üretimi de düşürmüştür çünkü Türkiye krizin çok büyük etkilendiği ülkelerle

bağlantılıdır. Türkiye ihracatın yüzde 70'den fazlasını Avrupa ve Amerika ile yapmaktadır bu krizde ABD'de ortaya çıkması ve Avrupa'ya yayılması da bu ihracatın olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki reel gelirin azalması Türkiye'de olan ithalatın 2009 yılında bir önceki döneme göre yüzde 22 oranında düşürmüştür. Krizin etkileri 2009 yılında Türkiye'de daha çok hissedilmiştir ve ithalatı da 2008 yılına göre yüzde 30 gerilemiştir. Ürünlerini pazara dahil edemeyen Türkiye'nin üretimi durmuş ve şirketler üretim yapamadıkları için işçi çıkarmaya başlamıştır. 2008 Krizi Türkiye'nin makro ekonomik büyüklüklerini etkilemiş ve iç talebi daraltmış reel sektör etkilenmiştir. Dış talebin daralması en çok sanayi ve hizmet sektöründe yaşanmıştır. Türkiye'nin, küresel kriz karşısında dünyaya paralel hareket ettiği söylenebilir. Türkiye, krize ilk olarak para politikasıyla tepki vermiştir. Bu doğrultuda TCMB, çeşitli likidite tedbirleriyle finansal piyasaları rahatlatma yolunu seçmiş ve enflasyon görünümündeki düşüşe paralel olarak politika faizlerinde hızlı ve yüksek ölçekli faiz indirimlerine başvurmuştur (Bocutoğlu, Ekinci, 2009: 79-80). Krizden etkilenen hane halklarında oluşan güvensizlik ortamından dolayı da bankalar kredi verme konusunda çekimser kalmıştır. İşini kaybetme ihtimalinin yüksek olduğu bir ekonomide de tüketiciler kredi almaktan uzak durmuşlardır. Güvensizlik ortamındaki bu durum ise kredi çekim oranlarını düşürerek iç kredi tabanını daraltmıştır. Yaşanan krizler meydana gelen ülkede ve etkilendiği ülkede de olmak üzere üretimde ve tüketimde azalma ile başlayıp tüketimin düşmesiyle üretimin azalmasını sağlamış bu da milli gelirin azalması ve üretimi yapan kesimin yani işçilerin işten çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır. Yaşanan bu gelişmelerle ülke tam kapasite çalışmamış ayrıca ülkedeki fiyatlar genel seviyesinin artması hane halkı alım gücünü daha da düşürmüş tasarruflar artmış ve geçinme derdi baş göstermiştir. Ülke de yaşanan resesyonun en kötü sonucu da talep yetersizliği sonucu insanların işten çıkarılması olmuştur. İhracat ve ithalattaki gelirlerin düşmesiyle hem devletin cari işlemler dengesindeki açık artmış hem de reel sektördeki şirketlerin

iflasları artmıştır. Fakat dış ticarete konu olan mal ve ürünler veya değerli madenlerin fiyatlarındaki gerileme tüm dünya ülkelerinde ve dolayısıyla Türkiye’de de enflasyonun düşmesini sağlamıştır. Fakat emtia mallarındaki fiyatların azalması bir çıkmaza neden olmuştur çünkü dış ticarete konu olan malların ucuzlaması çok etkili veya güzel bir sonuç olmamıştır çünkü hem devletin rezerv oranları azalmış hem de dış ticaretin yapıldığı ülkelerde yaşanan likidite sorunu ve talebin durması emtia ürünlere olan alım gücünü de azaltmıştır. Yaşanan bu daralma ile Türkiye’de en çok sanayi sektörü etkilenmiş ve devamında hizmet sektörü daralmaya girmiştir. Sonuç olarak yaşanan iç ve dış talep daralmaları birlikte üretimdeki düşüş sanayi ve emek piyasasında gerileme ile başlamıştır. Türkiye’de Mortgage Krizi’nin etkileri 2009 yılında daha çok görülmüş olup dış ticaret açığı ve cari işlemler açığı ülkeyi bunalıma sokmuş yaşanan ithalat ve ihracat daralması reel kesimi zayıflatarak istihdam oranlarındaki düşüşle hane halkını kötü etkilemiştir.

Grafik 2. Dünya Ülkelerinin Büyüme Oranları

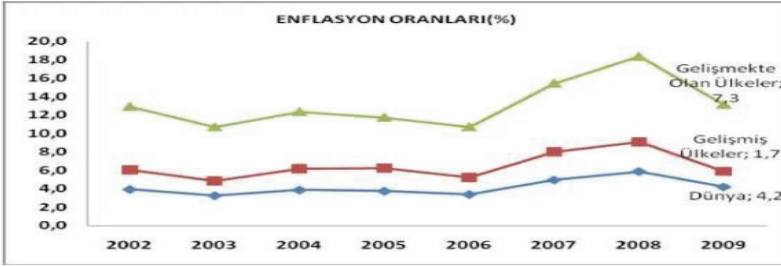

Kaynak: http://www.finanskulup.org.tr/.../Dogan_Alantar_Kuresel_Finansal_Kriz_Nedenleri_So_nuclar%C4%B1

Küresel bir kriz olduğu için enerji bakımından dışa bağımlı bir ülke olan Türkiye’nin yurt dışındaki ithalatı negatif etkilenmiştir. Dış ticaret de olumsuz etkilenip Türkiye içinde ihracatı daraltıcı bir seyir

izlemiştir. 2008 yılında %0,7 oranında büyüyen ekonominin, krizin etkilerinin yoğun bir şekilde hissedildiği 2009 yılında %4,8 oranında küçülmüştür (Karaca, 2014: 273). Cari açıklarını borçlanma yoluyla çözmek isteyen Türkiye'nin iç borçları da artmış bulunmaktadır. Cari işlemler dengesinin GSYH'ye oranında ise 2009 yılında düşüş yaşanmış ve 2008 yılında %5,6 olan cari işlemler açığı 2009 yılında %2,2'ye düşmüştür (Karaca, 2014: 273).

Grafik 5. 2002 ve 2009 Yılları Arasındaki Enflasyon Oranları

Kaynak: TÜİK-Tüketici Fiyat Endeksi(TÜFE). TCMB-Enflasyon Hesaplayıcısı

Yukarıdaki grafikte 2002 yılından sonra gelişmekte olan ülkeler için enflasyon oranları aşağı doğru seyir göstermektedir. 2003 yılından 2004 yılına kadar yükselme gösteren enflasyon oranları 2005 yılına gelene kadar normal seyrinde devam etmiştir. 2005 yılından sonra düşüş gösteren enflasyon 2006 yılından sonra artış göstermiştir. 2007 ve 2008 yıllarında dünya da artış gösteren enflasyonun devamında 2008 küresel krizi yaşanmıştır. Gelişmekte olan ülkeler içindeki Türkiye için durum ise 2008 yılında enflasyon çift hanelere çıkmıştır (Finanskrediler.com, 2017. *Yıllara Göre Enflasyon Oranları Nasıl Değişti?*. <https://www.finanskrediler.com/yillara-gore-enflasyon-oranlari-nasil-degisti/>). . 2007 yılının ocak ayında %9.93 olan enflasyon 2007 yılının aralık ayında %8.17 oranına düşmüştür. 2008 yılının ilk çeyreğine %8.17 olan enflasyon oranı krizinde etkisiyle

%12.6 oranına yükselmiştir (TCMB, 2022. *Tüketici Fiyatları*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Tuketici+Fiyatları>).

3.3. Literatür

Türkiye’de kriz dönemlerinde uygulanan programlarda yıllarca kamu finansman açığı borçlanmayla kapatılmaya çalışılmıştır. Ancak bu uygulamalar, dış ticaret açığının büyümesine ve cari işlemler açığına sebep olmuş, yeniden dış borçlanmayı beraberinde getirmiştir (Fırat, 2012: 412). Türkiye’de yaşanan 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin finansal nitelikte olması, sermaye hareketlerinin makroekonomik değişkenlerle çok yakından bağlantılı olduğunu göstermiştir (Fırat, 2012: 412). Gelişmiş ülkelerde büyümenin düşmesi, talebin de gerilemesine yol açınca; gelişme yolundaki ülkelerden yapılan ithalatta azalma başlamıştır (Afşar, 2011: 155). Sadece gelişmekte olan ülkeler değil, gelişmiş ülkeler de globalleşmeyle birlikte, konjonktürel devrelerden geçerken, nedenleri ve şiddetleri farklı olmak üzere birçok krizle mücadele etmişler, konjonktürel teoriler ışığında çeşitli ekonomik politikalar uygulamaya koymuşlar, yeni strateji ve modeller geliştirmişlerdir (Fırat ve Demirtaş, 2012: 24). İşsizliğin önemli sonuçlarında birisi de aile üzerinde yarattığı etki ve boşanmalardır (Topbaş ve Kurt, 2007: 31). Eşlerin her ikisinin de çalışması, ailenin ekonomik refahında sağlayacağı artış neticesinde boşanma riskini azaltmaktadır (Raeymaeckers, 2006: 160). South (1985), boşanma olgusunu ekonomik açıdan incelediği çalışmasında iş çevrimlerinin boşanma oranlarını etkilediği varsayılan unsurlardan biri olduğunu belirtmektedir. Türkiye için boşanma olgusu, boşanma hızı bakımından araştırıldığında: Bazı bölgelerde kadının ekonomik özgürlüğünün daha az olması, eğitim düzeyinin daha düşük olması, daha geleneksel yapı, töreler vb. unsurlardan dolayı boşanma hızının çok düşük olduğu gözlenmektedir. Bu durumda boşanma hızı için mekânsal bir etkinin var olabileceği göz ardı edilememektedir (Cafri

ve Çukadar, 2018: 408). Ekonomik istikrarın bozulmasına neden olan iç ve dış dengesizlik hallerinde ülkelerin katlanmak zorunda oldukları ekonomik krizlerin yıkıcı etkileri, farklı boyutlarda olmasıyla birlikte toplumun tümünü hem siyasi hem de sosyo ekonomik açıdan geçmişte ve günümüzde olduğu gibi gelecekte de etkilemeye devam edecektir (Cura, 2005: 32).

3.4. Türkiye Ekonomik Konjonktürünü Etkileyen Diğer Gelişmeler

2008 Mortgage Krizi'nin etkileri 2009 yılı Türkiye ekonomisi içinde de etkisini göstermiştir. 2009 yılı ÜFE oranı 2008 yılı ÜFE oranına göre %1.80 oranında artış göstermiştir. 2008 yılının ortalama ÜFE göre 2009 yılı ÜFE %6.73 oranında artış göstermiştir. TÜFE yıl içinde ortalama %6,25 oranında hareket göstermiştir. ÜFE yılın üçüncü çeyreğinde eksi 3.75'e düşmüştür. 2010 yılı Türkiye ekonomisinde TÜFE Ocak 2010'da bir önce ki yılın Ocak ayına göre yüzde 8.19 oranıyla %1.31'lik bir düşüş sağlamıştır, ÜFE ise 2009 yılının ocak ayına göre 2010 yılının ocak ayında 1.60 oranında artış göstermiştir. ÜFE yıla yüzde 6 ile başlayıp on iki aylık ortalama yüzde 8,52 ile son bulmuştur (Bursa Ticaret ve Sanayi Odası, 2010. *2010 Yılı ÜFE-TÜFE Oranları*, <https://www.btso.org.tr/?page=datbank/ufetufe.asp&qfufetufeyear=2010>).

2011 yılı ise Suriye'de iç savaşın körüklendiği ve Suriyeli vatandaşların Türkiye'ye kitlesel göç ettiği bir yıl olarak kayıtlara geçmiştir. Suriyeli mültecilerin sayısı günümüze kadar 3.741.251 kişiyi bulmuştur (Vikipedi, *Suriye İç Savaşı'nda Mülteciler*). Bu nüfus kalabalığı Türkiye'de ucuz iş gücünün ve kayıt dışı çalışmanın artmasına neden olmuştur. Ayrıca bu göçün sebebi olan Arap Baharı'nın başlangıcında, bir varil petrol ortalama 30 dolar iken Tunus'ta başlayan ayaklanmalarla birlikte yılın sonunda bir varil petrol 109.2 dolara çıkmıştır. Bu durumda fiyatı artan petrolün dışarıdan satın alan Türkiye için de bir

dez avantaja sebep olmaktadır. Bu dönemde bu ülkelere yapılan ithalat ve ihracattaki ciddi düşüş gelir kaybı olarak görülmüştür. 2011 yılında %13.33'e çıkan TÜFE, 2013 yılına kadar olumlu olarak %7'lere gerileyerek kendisini göstermiştir (Bursa Ticaret ve Sanayi Odası, 2013). İleriki dönemlerde normal seyrinde giden bu oranlar Türkiye Cumhuriyeti'nin 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ile karşı karşıya kalması ile ekonomiyi kısa vadede negatif olarak etkilemiştir.

2016 yılında ilk çeyrekteki işsizlik oranı yüzde 11.1 ile başlayıp düşüşe geçmiştir. Fakat darbe girişiminden sonra bu oran yükselmeye başlamıştır. 2016 yılının ikinci çeyreğinde çevresel olumsuzluklara rağmen başarılı bir büyüme gösteren Türkiye ekonomisi, darbe girişiminin de etkisiyle üçüncü çeyrekte daralmaya başlamıştır (Altay, 2017). Darbe girişimi sonrası Türk Lirası, ABD doları karşısında değer kaybı yaşanmıştır. Darbe öncesi 2.88 seviyelerinde olan dolar kuru darbe girişimi sonrası 3.05'e yükseldi. Sonra ki günlerde 2.95'e düşen dolar kuru Merkez Bankasının faiz indirimi ve devamında yapılan soruşturmalar ile birlikte döviz kuru yükselerek ABD doları 3.06'ya, Euro 3.34'e ve İngiliz Sterlini 3.97'ye yükselmiştir.

15 Temmuz Darbe Girişimi Türkiye'nin makroekonomik dengesinin görünümü açısından önemlidir. Makro düzeydeki ekonomiye etkisi dolar kurunun dışında Türkiye'nin kredi notunu BB+ dan BB'ye düşürülmesidir. Aralık 2021 tarihinde ise bu not 'B2' ve negatif olarak kaydedilmiştir. Bu durumlar ülkeye doğrudan veya dolaylı yolla yabancı sermaye girişinin kısıtlanmasına neden olmuştur. Böylelikle borçlanma arttırılmış olup yabancı yatırımlar azaltılarak yabancı para girişi azalmış ve döviz kurları yükselmiştir.

2017 yılında işsizliğin azaltılması ve istihdamı arttırılması 'Milli İstihdam Seferberliği' başlatılarak 2017 yılında işsizlik yüzde 11.7 seviyelerine getirilmiştir (Altay, 2017).

2018 yılının Eylül ayında TÜFE 2018 Ağustos ayına göre %6.3 artmıştır. ÜFE ise %10.88'lik bir artış yaşamıştır. Bu artış oranlarının sebepleri 2018 Ağustos ayında doların aşırı derecede artmasından kaynaklanmaktadır. 2018 Temmuz ayında dolar 4.78'e yükselirken, 2018 Ağustos ayında ise 6.12'ye yükselmiştir.

2019 yılı, enflasyon oranının ilk altı ayı yükselerek ilerlemesi beklenildi. 2019 yılının Ocak ayında enflasyon 2018 yılının aralık ayına göre 1.06 oranında artmıştır. Ağustos 2018 yılında %12.99 olan enflasyon oranı Ağustos 2019'da %7.35 olmuştur (Bursa Ticaret ve Sanayi Odası, 2019). 2020 yılında, ilk çeyrekte dolar kuru 5.95 civarında bir seyir izlerken son çeyrekte bu oran 7.5'lere kadar yükselmiştir.

Dolar kurunun bu kadar artmasına rağmen enflasyon oranı döneme göre fazla artış göstermeyerek yıllık temel tabanda yüzde 1.25 artmıştır (Paracevirici.com USD – *Dolar 2018 Yılı TCMB Arşivi*. <https://paracevirici.com/doviz-arsiv/merkez-bankasi/gecmis-tarihli-doviz/2018/amerikan-dolari>). 2020 yılında dolar kurları böyle iken tüm dünyayı sosyal, ekonomik, politik açıdan etkileyen ve Türkiye'de de yayılmaya başlayan korona salgını başlamıştır. 17 Kasım 2019'da Çin'in Vuhan Kent'in de ortaya çıkan korona salgını, 11 Mart 2020'de Türkiye'de de ilk vakanın görülmesiyle 12 Mart'ta kısıtlamalara başlandı. Salgın hastalık küresel bir boyutta tüm dünyayı etkileyerek ülkeleri yeni bir krizle karşı karşıya bırakmıştır.

Covid-19 Salgın Hastalığı

Çin'in Vuhan Kent'in de çıkan ve tüm dünyaya hızlıca yayılan korona virüs sosyal hayatın kısıtlanması ile birlikte insanları yeni yaşam şekline alıştırmış ve bunun yanında yeni bir düzenin getirmiş olduğu sorunlarla birlikte ekonomi de olumsuz etkilemiştir. Çünkü COVID-19 salgını tüm ekonomi piyasalarındaki etkisi her sektörü daraltıcı yönde olmuştur. Küreselleşen dünya ile birlikte artan ticaret trendi

lkeler arasındaki birlikleri sağlamaya ve yapılan alışverişle birlikte kar haddini arttırmıştır. Fakat korona salgınıyla beraber hem ülkeler arasındaki turizm durmuş hem de yapılan mevcut ihracat oranları düşmüştür. Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı Almanya, ABD, Irak ve İngiltere COVID-19 en çok vaka sayısının görüldüğü ülkelerdendir. Vaka sayısının artış gösterdiği ülke ekonomilerinde de dolayısıyla üretimde bir düşüş yaşanmış ve yapılan uluslararası ticarete de bu daralma gözükmüştür. 2020 yılının Ocak ve Nisan ayları arasındaki ihracat 2019 yılının Ocak ve Nisan aylarına göre %13.7 azalmıştır. İthalat oranları ise aynı döneme göre %1 artış göstermiştir. Covid-19'un etkisiyle yaşanan kriz makro düzeyde global ve diğer krizlerden farklı bir krizdir. Güçlü mali yapısına sahip ve mali otoritesini koruyan ülkeler bu dönemi daha az hasar ile kapatma eğilimindedirler. Örneğin milli geliri 100 milyar dolar olan bir A ülkesinin ekonomik büyümesindeki dengelerle milli geliri 50 milyar dolar olan B ülkesinin ekonomik büyümesindeki dengeler farklıdır. Bu sebeple şiddetli krizler nedeniyle yaşanılan kçlmelerde ülkelerin kapasitelerine göre değerlendirilme daha doğrudur. Dünyadaki büyük ekonomiler küçük oranda ama kendi kapasitelerindeki ülkelerin ekonomileriyle doğru orantıda büyümektedir. Bu durumda krizin ağır etkisi küçük ekonomiye sahip ülkelerin ekonomilerinin daha da küçülmesi krizi daha şiddetli bir hale getirecektir. Bu doğrultuda büyüme verileri incelenirken ekonominin hangi konjonktürde ve karşılaştırılma yapıldığı ülkelere dikkat edilmelidir.

Bu dönemde yaşanan kısıtlamalarla birlikte Pandemi döneminin Türkiye ekonomisine etkilerini incelediğimizde; TÜİK verilerine göre 2019 yılı Aralık ayına göre TÜFE, 2018 yılının Aralık ayına göre yüzde 11.84, Yurt İçi retici Fiyat Endeksi (FE) yüzde 7.36 ile artmıştır. 2019 yılının ekim ayına göre işsizlik oranı, 2018 yılının ekim ayına göre 1.8 puan artışla yüzde 13.4 olmuştur (Turhan, 2021. "Türkiye ekonomisi 2020'de yüzde 1,8 büyüdü". *Dünya Gazetesi*). Yani 2019 yılında işsiz sayısı 608 bin kişi artarak 4 milyon 396 bin

kişiyeye yükselmiştir. 2020 yılında işsizlik oranı 2019 yılının Aralık ayına kıyasla 0.5 puan azalarak yüzde 13.2 seviyesine düştü. 2020 yılında 2019 yılına göre işsiz sayısı 408 bin kişilik azalışla 4 milyon 61 bin kişiyeye kadar düşmüştür (TÜİK).

Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) 2019 yılının Aralık ayına kıyasla 2020 yılının Aralık ayında yüzde 14.60 artmıştır. On iki aylık ortalama ise yüzde 12.28 ile artış göstermiştir. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE) 2020 yılının Aralık ayında 2019 yılının Aralık ayına kıyasla yüzde 25.15 ile bir artış sergilemiştir. On iki aylık ortalama ile yüzde 12.18 seyrinde artmıştır. (Muhasebedersleri.com, 2019. *2019 Aralık Ayı Enflasyon Oranları*. <https://www.muhasabedersleri.com/enflasyon-tufe-ufe/2019-aralik-enflasyon-oranlari.html>). Bu veriler dünyaya Covid-19 salgını yayılmadan önce hesaplanan verilerdir. 2019 yılında bu şekilde seyir gösteren TÜFE ve ÜFE oranları Pandemi döneminde oluşan kısıtlamalarla birlikte enflasyonun ve üretimin nasıl değiştiğini göstermektedir. Bu verileri ve oranları geniş tanımlı olarak incelersek bu oranlar değişmektedir. Çünkü dünya genelinde Covid-19 sebebiyle olağan durumun dışında yaşam faaliyeti sürdürülürken bütün dünya ülkelerinde zincirleme işsizlik yaşanmaktadır. TÜİK verilerine göre Ocak 2020’de bu oran 25.6 seviyelerine düşerek dört ayda yaklaşık 1 milyon azalmayı ifade etmektedir. Bu veriler incelenirken bankacılık sektöründeki gibi iş başında çalışanlar ve haftalık fiili çalışma saati düşmek zorunda olan kesim de incelenmiştir. Haftalık çalışma süresi ortalama 45 saatten 39.5 saate kadar iniş göstermiştir. Böylelikle 2019 yılının Nisan ayında iş başında çalışanlar 1.2 milyar saat çalışırken ortalama 92 milyon farkla Nisan 2020’de 808 milyon saat çalışıldı. Çalışma hayatı devam edip fiilen çalışmayan grup ücretsiz izin ya da şartlara uygun kısa çalışma ödeneğinden faydalanmıştır (DİSK-AR, DİSK Araştırma Merkezi).

4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu’nun Ek 2. Maddesi ve Kısa Çalışma Ödeneği Hakkında Yönetmelikte geçen genel ekonomik

kriz gibi sebeplerle iş yerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak kısmen veya tamamen kapatılmasına karşılık iş yerinden üç ayı aşmamak üzere işsizlik fonu üzerinden kıssa çalışma ödeneği verilmesi işverenin işçi çıkarmasına engeldir. İşveren bu süreç boyunca ücretsiz izne ayrılan işçilere maaş ödemeyerek sigorta primi ve gelir vergisi ödeme zorundalığı da olmayacaktır. Kısa çalışma ödeneğinin amacı hem işverenin kriz dönemindeki zorlayıcı sebepleri rahat atlatabilmesi hem de işten çıkarılmayı düşürmek esas amaçtır. Kısa çalışma ödeneği, işsizlik maaşı, ücretsiz izin genel ekonomik kriz gibi finansal zorluk çekilen dönemde işten çıkarma yasağının uygulanması ile birlikte işveren ile işçi arasındaki bağında bu durumda kopmamasını sağlamaktadır. Ayrıca yine bu dönemde kısa çalışma ödeneğinden faydalanamayıp ücretsiz izne ayrılan, Pandemi döneminde iş sözleşmesi iptal edilen çalışanlar için üç aylık dönemde günde 34.24 TL işsizlik ödeneği ödenmiştir (Keskin, 2020. “Kısa Çalışma, Kısa Çalışma Ödeneği ve Evden Çalışma Hakları Üzerine”, *BİA Haber Merkezi*).

Pandemi döneminde alınan tedbirlerle birlikte hizmet sektörünün durması insanların evlerinde salgın hastalıktan korunma mücadelesi vermesi ile birlikte birçok sektörde daralma yaşanmıştır. Özellikle hizmet sektöründe kafe ve restoranların kapatılması, gişe görevlisi ya da resepsiyonist gibi müşterilerle yüz yüze iletişim kurulan mesleklerin bu süreçte hiçbir işlev gösterememesi, sinemaların ve tiyatroların kapatılması insanları başta psikolojik ve sonra da ekonomik açıdan etkilemiştir. Bu durum devlet açısından da çok zordur çünkü salgın hastalık yurt dışından ham madde tedarik edilememesi ya da siparişlerin iptal edilmesi hastalığın yayılmasını önlemek için üretim yapanların evde kalma zorunluluğu ile pekişmesi alınan önlemlerle birlikte üretim bir süreliğine durma noktasına gelmiştir. Özellikle tatil seyahat gibi aktivitelerin durması, ülkelere giriş ve çıkışın yasaklanması turizm gelirlerini önemli derecede azaltmıştır. Turizmin haricinde havacılık, petrol ve enerji sektörlerinin, bu sektörlerdeki istihdamın üzerine de olumsuz etkileri mevcuttur.

Bu dönemde genişleme gösteren sektörler de elbette vardır. Durumdan dolayı özellikle sağlık sektörüne olan yatırımlar daha da artmıştır. Bunun yanında kapanan restoran ve kafelerin çoğunun eve servis hizmetleri başlamış ve kurye hizmetlerine olan talep artmıştır. Marketlerin ve bazı internet üzerinden kurulan yemek şirketlerinin Pandemi döneminde yoğunluk kazanması hem şirketlerin kendisini geliştirmesine hem de gelirlerini yükseltmesine katkı sağlamıştır. Okulların online eğitime dönmesi ise bilginin tam işlenememesi tartışmalarını başlatmış özellikle ilk okula yeni başlayan ve sınava hazırlanan öğrenciler için özel ders verecek öğretmen talebi artmıştır. Hijyen ve temizliğin her zamankinden daha da öncelikli olduğu Pandemi döneminde, takviye vitamin ve maske üretimlerinin yoğunluk kazanmıştır.

Bu dönemde geçim sıkıntısı çeken bireyler için çok yaygın olan kayıt dışı çalışma oranı da artmıştır. Ücretli çalışanlar, sürekli işlerde ücretli çalışanlar ve geçici (sınırlı süreli) işlerde ücretli çalışanlar olarak gruplanırsa bu grup içerisinde de kayıtsız çalışmanın da yaygın olabildiği görülmektedir. Ücretli olarak istihdam olup sürekli bir işte çalışanların kayıt dışı çalışma oranı yüzde 12.7 olurken, geçici (sınırlı süreli) bir işte çalışanların kayıt dışı çalışma oranı yüzde 54.5 olmaktadır. Bu da gösteriyor ki ücretli olarak sınırlı süreli bir işte çalışan iki kişiden en az birisi kayıtsız çalışmaktadır (Kara, 2020;611).

2000 yılından günümüze kadar incelediğimizde krizlerin, salgın hastalıkların sebep olduğu sorunlar ülkelere toplumsal zararlarının yanında bireylerin hayatlarına olumsuz etkileri vardır. Bu etkiler kişilerin kendisine ruh sağlığına kalıcı hasarlar bırakabilmekte çevresini olumsuz bir şekilde etkilemekte ve aile hayatını da sarsmaktadır.

5. Ekonomik Konjunktürün Daralmasının Sosyal Sonuçları: Boşanma

2000 yılı ve devamında gelen krizlerle birlikte üretim, istihdam, dış ticaret açıkları, enflasyon oranlarının yükselmesi ve aile hayatına

en büyük etkisi dokunan işsizlikle birlikte ülkenin makro ekonomik değişkenleri evlenme boşanma ve ruhsal bunalım gibi sosyal değişimleri de etkiler. Ekonomik krizler sonucunda bireylerin ekonomik koşullarının yetersiz kalması durumunda sosyal statüdeki ani bozulmalar, gelir kaybı, beklentileri karşılayamama gibi güçlükler sonucunda evlilikte anlaşmazlıkların çıkacağına ve aile hayatının bozulmasının boşanma oranlarını arttıracakları ön görülmektedir.

5.1. Boşanma Nedir?

Boşanma, eşlerin ilişkilerini karşılıklı sevgi, saygı, bağlılık, güven ve yaşam boyu mutluluk beklentileri üstüne kurmaları ancak bu beklentilerinin çeşitli nedenlerle karşılanamaması sonucunda evlilik birliğinin yasal olarak sonlandırılması ile ortaya çıkan bir olgudur (Tarhanacı, 2017: 89). Boşanma eşler hayatta iken hukuken evlilik ilişkisine son verilmesi şeklinde tanımlanır (Doğan, 2016; 995).

5.2. Boşanma Sebepleri Nelerdir?

Türk Medeni Kanunu'nun da boşanma eyleminin bir tanımı olmamakla birlikte kanunda boşanmanın sadece özel ve genel nedenleri vardır. Özel boşanma sebepleri; zina, hayata kast, pek kötü muamele, onu kırıcı davranış, terk, akıl hastalığı gibi kanunda da özel olarak yer alan sebeplerdir. Türk Hukuk Sisteminde genel boşanma nedeni Türk Medeni Kanunu'nun 166. Maddesine göre 'Evlilik Birliğinin Temelinden Sarsılması' dır. Medeni Kanun bu madde düzenlenmesi ile genel bir boşanma nedeni düzenlemiştir. Evlilik birliğinin temelden sarsılması eski kanunda şiddetli geçimsizlik olarak geçmekteydi. Şiddetli geçimsizlik tabiri eski Türk Medeni Kanunu'nda geçmekte iken yeni kanunda evlilik birliğinin temelden sarsılması olarak kullanılmaktadır. Evlilik birliğinin temelden sarsılması, toplumda şiddetli geçimsizlik olarak da adlandırılır. Evlilik birliğinin temelden sarsılması nedeni kanunda genel bir boşanma sebebi olarak geçmektedir.

Şiddetli geçimsizlik genel bir kavram olması sebebiyle bu kavramın altında yatan birçok neden vardır. Güven sarsıcı davranışlar, eşlerin aile bireylerine kötü davranması ve hakaret etme, aşırı borçlanma ile icra takibine maruz kalmak, eşlerin çocuklarının bakımı eğitimi vb. durumlarla ilgili olmaması, eve bakılmaması, aşırı tutumlu veya kişinin çalışmaması gibi nedenler genel boşanma nedeni olan şiddetli geçimsizliği içinde yer alırlar.

Bütün bu sebeplerin oluşmasına doğrudan boşanan bireyler sebep olduğu için bireylerin kendi kişilik yapıları ya da maruz kaldıkları durumlarda bu sebeplerin oluşmasını sağlar yöndedir. Evli bireylerden birinin ani kişilik ve yaşam pratiğinin değişmesi, psikolojik sorunlar, yasaklı madde kullanımı, kumar veya alkol bağımlılığı gibi sorunlar kişinin evlilik öncesi yaşam tarzında olması haricinde iflas eden veya işten çıkarılan bireyin bunalıma girmesiyle kötü alışkanlıklara bağımlılık kazanabilir. Ayrıca psikolojik sorunların oluşması ve ilerlemesi kişinin işsizlik sonucu intiharına kadar sebep olabilir.

5.3. İşsizlik Sonucu Olan Boşanma Analizleri

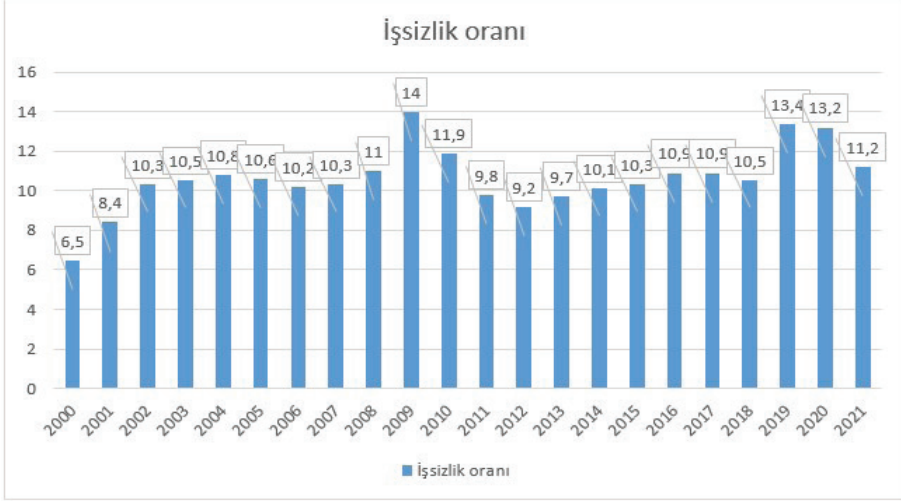
Boşanma nedenlerinin arasında konumuzla ilgili olarak ekonomik konjonktürün daralması sonucu ortaya çıkan işsizlik kavramı aile hayatında boşanmaları arttıran veya azaltan birincil etmendir.

Türkiye'deki boşanmaların %75'i şiddetli geçimsizlik nedeniyle gerçekleşmektedir (Keskin, 2007:77). Türkiye'deki boşanmaların en önemli nedeni geçimsizliktir. Her yıl bu oranlarda artışın olduğu gözlenmektedir. Buna ilaveten, İstatistik Enstitüsü verilerine göre, boşanma nedeni olarak ikinci ve üçüncü sırada terk ve zina yer almıştır (Yıldırım, 2004: 67). Ailenin ekonomik durumunun gerilemesi, fakirleşme ailede çatışmalara sebep olur ve aile içi ilişkileri sarsarak rolleri değiştirebilir. Bu durumda erkeğin erkeklik rolü diye sayılan işe gidip gelmesi ve evine bakması görevini ihlal etmesi erkek yerine bu

görevi kadının üstlenmesi ve bu durumdan dolayı kadının eşine karşı üstünlük kurması sebebiyle ayrılmaları da ekonomik şiddet yüzünden boşanmayı arttıran bir sebep olarak gösterilmektedir.

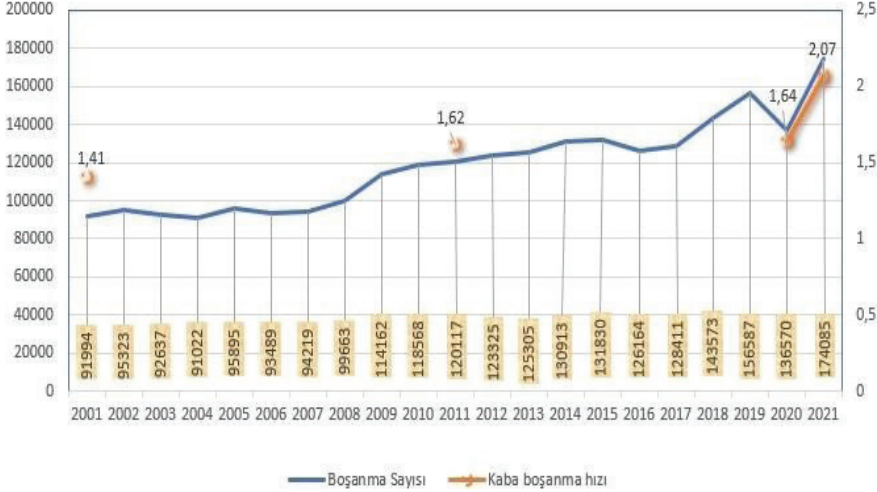
İşsizlik çiftler arasında boşanmaya sürükleyen bir neden olsa da, boşanma masrafları yüzünden de ertelenebilmektedir. Bir diğer ertelenme şekli ise ekonomik özgürlüğü olmayan kadınlar özel boşanma nedenleri haricindeki diğer nedenlerle evliliğini sürdüren kesimi kapsar.

Son dönemlerde yapılan çalışmalar ekonomik krizlerin özellikle de erkeğin işsizliğinin aile içi ilişkilerinde gerginliğe neden olduğunu ortaya koymuştur (Thomas, 1982: 517). Kişilerin çalışma yaşamını ve çalışma yaşamına bağlı aile ilişkilerini inceleyen ilk çalışmayı Becker yapmıştır. Becker'a göre evlilikteki fayda bekârlıkta ki faydayı geçtiğinde kişiler evliliği tercih etmeye başlar. Becker'a göre de olasılıklı bir boşanma fonksiyonu iki faktörün etkisindedir; evlilikten beklenen kazanç ve evliliğin beklenilmeyen sonuçlarıdır. Boşanma ihtimali evliliğin kazançları arttıkça azalacaktır (Kurt ve Topbaş, 2005:30). Çünkü evliliğin, beklentileri pozitif şekilde karşılaması evliliği yürür kılacaktır. Genel boşanma nedenleri arasında sayılan geçim sıkıntısı ise evlilikteki beklentiyi negatif etkileyen unsurdur. Yine bu durumda evlilikten beklenen faydayı işsizlik düşürücü bir etkide tutar. İşsiz bir bireyin aile yaşamından aldığı tatmin çalışanlara nispeten daha az olmaktadır (Kurt ve Topbaş, 2005:31).

Grafik 6. Türkiye Ekonomisi 2000-2021 İşsizlik Oranları

Kaynak:www.paraborsa.net

Yaşanan büyük krizlerle beraber Türkiye ekonomisinin büyümesi yavaşlamış 2001 ve 2009 yıllarında ekonomi daralmıştır. Böylelikle yeni kurulan şirket sayıları ve krizlerden önce varlığını sürdüren şirketler, krizlerin etkilerini göstermeye başlamasıyla şirket sayılarının azalması ve protesto edilen senetlerde artışlar gerçekleşmiştir. Yaşanan bu gelişmeler yine bireylerin sosyal yaşamını etkileyerek finansal krizlerin gerçekleştiği ve devamında süre gelen yıllarda boşanma sayılarında da artışlar olmuştur.

Grafik 7. Türkiye 2000-2021 Boşanma Verileri

Kaynak: Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü

TÜİK verilerine göre 2000 yılında evlenen bireylerin sayısı, 461 bin 417 kişi ve yine 2000 yılında ki boşanan bireylerin sayısı 0.54 artışla 34 bin 862 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. 2001 yılında ki verilere göre krizin etkisiyle evlilik oranları azalmış olup boşanma oranları artmıştır. 2000 yılına göre 1.41'lik artış göstererek 2001 yılında ki boşanma sayısı 91 bin 994 kişi olmuştur. Krizlerden sonra ki yaşanan ilk yıllarda bu oran takiben artarak 2002 yılında boşanma verileri yüzde 3.6 artmış bulunmaktadır. 2002 yılında boşanan bireylerin sayısı 95 bin 323 kişiye çıkmıştır. Bu oranlar 2002 yılının sonuna doğru azalışa geçerek 2003 yılında boşanan çiftlerin sayısı 92 bin 637 kişiye inmiştir. Bu oranlar 2008 yılına kadar çok fazla artış göstermeyip 2008 yılında yaşanan küresel krizden sonra artış göstermiştir. 2008 yılında 99 bin 663 kişi olan boşanan çiftlerin arasındadır. 2009 yılında yine 2008 krizinin etkisiyle, evlenen çiftlerin sayısı 7.8 oranında düşmüş ve boşanma verileri yüzde 14.5 artarak 114 bin 162 kişiye yükselmiştir. 2020 yılında pandeminin de başlamasıyla boşanan çift sayısı 136 bin

570 kişiye kadar çıkmış olup 2019 yılına göre yüzde 27.46 oranına yükselmiş boşanan birey sayısı 156 bin 587' ye çıkmıştır.

2021 yılında ise boşanan bireylerin sayısı 174 bin 85'e yükselmiştir (TÜİK, 2022. *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Boşanma-İstatistikleri-2021-45568>). Korona virüsün etkisiyle tüm dünya izole bir yaşam sürmüştür. Pandeminin birçok etkisi vardır. Ekonomik, psikolojik, sosyal nedenlerle birlikte insanların özel yaşam alanını da kısıtlayarak boşanmayı tetiklemiştir. Yaşanan döngüsel krizlerle birlikte işsizlik, enflasyon oranının da artıp geçim sıkıntısının baş göstermesiyle beraber insanların tahammül sınırlarını zorlayarak eşler arasında şiddetli tartışmalara neden olur. Bu tartışmalar olumlu sonuçlanmadığı sürece 'şiddetli geçimsizlik' adıyla boşanma nedenleri baş gösterir. 2020 ve devamı yıllarında korona virüs salgın hastalığının sonuçlarında ortaya çıkan nedenlerle boşanma oranları artış göstermiştir.

6. Sonuç

Ekonomik krizler karşılaştırdığı etkilerle beraber ülke içi huzursuzluklara, refah kaybına ve ileri ki boyutta düşünüldüğünde kıtlık ve devamında açlık gibi sorunlara kadar sebep olmaktadır. 2000 yılında TL'nin düşük enflasyonlu ülke parasına endekslenmesi sonucu düşük faizle dış borçlanma yapılmış, enflasyon azalınca faiz oranları da düşüş göstermiştir ama bu durum tüketici kredilerini arttırmıştır. Bankaların açıkları kapatamamasının sonucunda da likidite sorununa sebep olmuştur. 2001 Krizi sonrasında sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve finansal piyasalardaki istikrarsızlıklar, kişileri ve yatırımcıları güvensiz bir ortama sürüklemiştir. Yerel para olan Türk Lirası devamlı yabancı parayla değişir vaziyete gelmiştir ve bu durum da Merkez Bankası rezervlerinin azalmasına sebep olmuştur. 2008 Krizi ise ABD'deki konut kredilerinin faizlerinin değişiklik göstermesi

düşük gelirle yüksek faizli kredi sorununa yol açmıştır. FED faiz oranlarına müdahale ederek faiz oranları düşürmüştür ancak bu durum kısa süreli etkili olup konutların değerini de düşürmüştür. Bu durum da sermaye piyasalarını da etkilenerek normal olarak ilerleyen düzeni krize çevirmiştir. Fonlardaki kayıplar sebebiyle de fonların satış talebi artmış ve yine likidite sorununa neden olmuştur. Bu durumda Avrupa ülkeleri krizden derinden etkilenmekle birlikte daha tedbirli olan

Türkiye içinde durum yine zor geçmiştir. Özellikle enerji de dışa bağımlı olan Türkiye için dünya çapında olan bir kriz dolayısıyla güçlü sorunları beraberinde getirmiştir.

Küresel açıdan incelediğimizde krizlerin sebep olduğu işsizlik ülkelerin veya toplumun kronik sorunu olabildiği üzere bireyler üzerinde de çok önemli etkiye sahiptir. Krizlerin toplumsal boyutunda kriz sonrası işten çıkarımların artması, reel ücretlerin gerilemesi, alım gücünün azalması belirgin göstergelerdir.

Ekonomik krizde firmalar küçülmeye giderek bireylerin işsiz kalmasına neden olabilir bu durumda da evli olan bireylerin hayatlarına işsizlik olumsuzluk katar ve bu olumsuzluğu özel hayatlarına yansıtarak birbirlerine iyi gelmeyebilirler. Ekonomik kriz, salgın hastalık vb. yaşanan durumlar refah kaybı işsizlik gibi sorunlara sebep olduğunda bu sebeplerle aile hayatını olumsuz etkileyerek boşanma ihtimalini arttırmaktadır. Türkiye’de 2001 Bankacılık Krizi’nin yaşanmasının ardından evlenme oranları düşmüş ve boşanma oranları artmıştır. Bu durum aynı şekilde 2008 Mortgage Krizi’nin yaşanmasının ardından da ekonomik durgunluk sebebiyle yine evlenme oranlarını düşürmüş ve boşanma oranlarını artmış bulunmaktadır. Korona virüs salgın hastalığı ise işsizlik ve gelecek kaygısıyla birlikte çiftleri daha farklı bir şekilde etkileyip yine boşanma oranlarını arttırmıştır.

Yapılan çalışmalar ve araştırmalar sonucu veriler işsizliğin ekonomik konjonktürü daraltmasına ve aile ilişkilerinin bozulmasına geçinememeye sebep olmasıyla birlikte boşanmayla sonuçlanan oranlar yüksek çıkmaktadır.

Ekonomik geçimsizlik boşanmak için önemli bir neden olsa bile boşanmak için tek bir neden bütün sebepler birbirleriyle etkilidir ve domino etkisi gösterebilir. İşsizlik yüzünden bireyin psikolojik sorunlarının baş göstermesi bu ve buna benzer sebeplerle eşine şiddet uygulaması örneği verilebilir. Boşanma nedeni olarak eşinin ekonomik sorunları bir neden olarak görmeyip sadece eşinin kendisine şiddet uygulamasını şiddeti boşanma nedeni olarak göstermesi şiddeti uygulayan tarafın psikolojik sorunlar yaşaması ve temelinde işini kaybetmesi sonucu böyle davranışlar göstermesi gibi sorunlar birbiriyle etkileşim halinde olabilir.

TÜİK verilerine bakıldığında günümüzdeki boşanma oranları giderek artış eğilimi göstermektedir. Bu oranlar normal dönemlerin yanında, ülkece ve küresel boyutta yaşanan krizlerle birlikte boşanma oranlarını daha da arttırmaktadır.

Kaynakça

- Afşar, M. (2011). Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İBB Dergisi*, 6(2). 143-171.
- Aktan, C. ve Şen, H. (2001). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz özel Sayısı* 2(42), 1225-1230.
- Altay, F. (2017, Temmuz). *15 Temmuz Darbe Girişiminin Ekonomik Etkileri: "Dünü ve Bugünü"*. Konya Ticaret Odası. <https://www.kto.org.tr/d/file/15-temmuz-darbe-girisiminin-ekonomik-etkileri---dunu-ve-bugunu.pdf>.
- Barutca, H. (2000). *Parasal Konjonktür Teorileri: Türkiye Ekonomisinde Uygulanan Para Politikalarının Konjonktürel Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Bocutoğlu, E. (2015). *Makro İktisat Teoriler ve Politikalar*. Bursa: Ekin Yayınevi.

- Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A. (2009). Genel Teori, Küresel Krizler ve Yeniden Maliye Politikası. *Maliye Dergisi*, 156.
- Cafri, R. ve Çukadar, P. (2018). Boşanmanın Sosyo-Ekonomik Nedenleri Üzerine Mekansal Ekonometrik Bir İnceleme, *Uluslararası Avrasya Dergisi* 7(9), 406-413.
- Cura, S. (2005). Kriz Ekonomileri ve Çözüm Yolları: IMF İstikrar Programları. https://www.academia.edu/6831518/Kriz_Ekonomileri_ve_%C3%87%C3%B6z%C3%BCm_Yollar%C4%B1_IMF_%C4%B0stikrar_Programlar%C4%B1_Mu%C4%9Fla_%C3%9Cniversitesi_%C4%B0ktisadi_ve_%C4%B0dari_Bilimler_Fak%C3%BCltesi_Tart%C4%B1%C5%9Fma_Tebli%C4%9Fleri_Serisi_II_2004_2005_03_%C5%9Eubat_2005_Mu%C4%9Fla
- Doğan, K. (2020, 19 Mart). “Kısa Çalışma, Kısa Çalışma Ödeneği ve Evden Çalışma Hakları Üzerine”, *bianet*. https://bianet.org/bianet/emek/221563-kisa-calisma-kisa-calisma-odeneği-ve-evden-calisma-haklari-uzerine?bia_source=twitter.
- Doğan, Ş. (2016). Boşanma Nedenlerine Yönelik Tutumlar: Boşanmayı Artırıcı veya Engelleyici Faktörlere Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 991-1011.
- Doğru, B. (2015). *Türkiye'nin Yakın Dönem Ekonomik Krizleri*. İstanbul.
- Eğilmez, M. (2014, 20 Aralık). *Konjonktür*. <https://www.mahfiyegilmez.com/2014/12/konjonktur.html>
- Fırat, E. ve Demirtaş, C. (2012). Konjonktürel Teoriler Işığında Türkiye’de Yaşanan 2000-2001 Krizinin Değerlendirilmesi. *Ekonomi Bilimler Dergisi*, 4(1), 23-32.
- Fırat, E. (2012). Konjonktür Teorileri Işığında Türkiye’deki İktisadi Dalgalanmalar. *Uluslararası Avrasya Dergisi*, 7(9), 406-413.
- Finanskrediler.com (2017, 23 Ocak). *Yıllara Göre Enflasyon Oranları Nasıl Değişti?* <https://www.finanskrediler.com/yillara-gore-enflasyon-oranlari-nasil-degisti/?ysclid=l4xiqwsilc230389406>
- Gökdemir, S. (2021). *1980 Sonrası Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin İşsizliğe Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Ekonomi ve Finans Enstitüsü, İstanbul.
- Gürsoy, E. (2019). 2001-2018 Türkiye’de Ekonomik Denge. https://www.researchgate.net/publication/330366326_2001-2018_Turkiye%27de_Ekonomik_Denge
- Kara, E. (2020). Covid-19 Pandemisi ve Türkiye’de Kayıt Dışı Çalışanlar. *Turkish Studies*. 6, 603-619.
- Karaca, C. (2014). Uygulanan Para ve Maliye Politikaları Açısından Geçmiş Krizler ve 2008 Küresel Ekonomik Krizinin Karşılaştırmalı Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 263-286.

- Keskin, I. (2007). *Boşanmanın Sosyolojik ve Psikolojik Nedenler ve Boşanmanın Ortaya Çıkardığı Sonuçlar* (Niğde İli Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, C., Savrul, B. ve Bayar, Y. (2014). Türkiye Ekonomisinde 2000 Yılı ve Sonrasında Yaşanan Finansal Krizlerin Evlenme-Boşanma ve İntiharlar Üzerindeki Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (40), 131-146.
- South, S. (1985). Economic Conditions and the Divorce Rate: A Time-Series Analysis of the Postwar United States. *Journal of Marriage and Family*, 47(1), 31-41.
- Şen, C. ve Aktaş, C. (2001). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Yeni Türkiye Dergisi*, 2(42), 1225-1230.
- Tarhanacı, M. (2017). Boşanma Avukatlarının Anlatısıyla Trabzon'da Aile ve Boşanma Olgusu. *İmgelem Dergisi*, 1(1), 89-120.
- Topbaş, F. ve Kurt, S. (2007). İşsizlik ve Boşanma İlişkisi: 1970-2005 VAR Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi*, 5(7), 30-43.
- Turhan, Ş. (2021, 1 Mart). "Türkiye ekonomisi 2020'de yüzde 1,8 büyüdü", *Dünya Gazetesi*. <https://www.dunya.com/ekonomi/turkiye-ekonomisi-2020de-yuzde-18-buyudu-haberi-612659>
- Yıldırım, N. (2004). Türkiye'de Boşanma ve Sebepleri. *Bilig Dergisi*, 28: 59-81.
- 2018 Yılı USD Fiyatları, (b.t.). 14 Ocak 2022, *USD-Dolar 2018 Yılı TCMB Arşivi*. <https://paracevirici.com/doviz-arsiv/merkez-bankasi/gecmis-tarihli-doviz/2018/amerikan-dolari>
- 2019 Enflasyon Oranları (b.t.). 20 Şubat 2022, *2019 Aralık Ayı Enflasyon Oranları*. <https://www.muhasabedersleri.com/enflasyon-tufe-ufe/2019-aralik-enflasyon-oranlari.html>

